

АЗЫРКЫ УЧУРДАГЫ ОКУТУУ ПРОЦЕССИНИН МЕТОДОЛОГИЯЛЫК ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Түйүндүү түшүнүктөр: *мектепте билим берүү; методологиялык принциптердин системасы; инсандын методологиялык маданияты; окутууга милдет коюу мамилеси; маданият; маданияттык мамиле; системалык мамиле; билим берүү мазмуну; предметтүүлүк; окутуунун предметтүүлүгү; билим берүү системасын өнүктүрүүнүн методологиялык негиздери.*

Илимий методология илимий жана практикалык иш аракеттерди рационалдуу жана натыйжалуу уюштурууга көмөк бере турган, эвристикалык багыт берүүчү, регламенттөөчү жоболордун жыйындысы болуп саналат [1]. Илимий методологиянын нормаларын жана идеяларын өздөштүрүү, өзүн өзү өнүктүрүү муктаждыгына ээ болгон бардык инсандардын кызыкчылыгына туура келери бышык. Адамдардын мындай категорияларына мектеп курагындагы окуучулар да кирет. Ошондуктан алардын методологиялык билимдеринин жана билгичтиктеринин калыптанышы билим берүүнүн маанилүү жана актуалдуу маселелеринин бири.

Иш аракетти уюштуруунун методологиялык нормаларынын системасында маанилүү орунду методологиялык принциптер ээлейт.

Методология – бул теориялык жана практикалык иш аракетти уюштуруунун принциптеринин системасы жана жолдору, ошондой эле ал система жөнүндөгү окуу [2].

Окуучулардын методологиялык принциптерди түрдүү проблемалык ситуацияларды чечүүдө колдонуу билгичтиктерине үйрөтүү мүмкүнчүлүктөрү жана максаттуулугу В.А.Извозчиковдун, О.Ф. Кабардинанын, А.С. Кондратьеванын, В.Г. Разумовскийдин, Ю.А. Саурованын, Л.В.Тарасованын окутуунун теориясы жана методикасы областындагы эмгектеринде негизделген. Проблемалык ситуацияларды чечүүдө иш аракетти рационалдуу уюштурууда, окуучулар окуп үйрөнүү үчүн методологиялык принциптердин бир бүтүн системасы иштелип чыкпаган. Анын объективдүү жана субъективдүү себептери болгондугу айтылып, алардын арасынан дидактикалык мүнөздөгү үч проблема белгиленген:

- иш аракеттин көп түрдүүлүгү жана өзгөчөлүктөрү менен шартталган методологиялык принциптердин көптүгү жана аны структуралоого болгон мамиленин көп түрдүүлүгү;

- мектеп курагындагы окуучуларга берилүүчү методологиялык эрежелердин, түшүнүүгө татаалдыгы;

- жалпы орто билим берүүчү мектепте окутулуучу методологиялык эрежелер колдонулуучу иш аракет чөйрөсүн аныктоо, окуу предметтеринин атына туура келген илимдин методологиясы; методология, иш аракетти рационалдуу уюштуруу жөнүндөгү жалпы окуу катары.

Көптөгөн изилдөөлөрдүн натыйжасында эң негизги методологиялык принциптердин тогузун бөлүп алүү мүмкүнчүлүгү пайда болгон. Алар төмөнкүлөр: 1) түшүндүрүү принциби; 2) себептик принциби; 3) математикалык принциби; 4) өнүгүү принциби; Бул төрт принцип иш аракет стратегиясын аныкайт. 5) жөнөкөйлүк принциби; 6) симметрия жана сактоо принциби; 7) салыштырмалуулук принциби; Бул үч принцип иш аракетти оптималдаштырат. 8) практика менен макулдашуу принциби; 9) туура келүү принциби. Бул эки принцип иш аракеттин коррективдүүлүгүнүн критериясы болуп саналат. Аталган методологиялык принциптер метапредметтик мүнөзгө ээ болуу менен, окуучуларды түрдүү предметтер боюнча окутууда алардын методологиялык маданиятын өнүктүрүүдө пайдаланууга болот. Окуучулардын методологиялык принциптердин нормаларына жана идеяларына таянуу билгичтиктерин калыптандыруу стратегияларын шарттуу түрдө үч

этапка бөлүүгө болот: 1) принциптердин нормалары жана идеялары менен тааныштыруу этабы; 2) методологиялык принциптер жөнүндө маалыматтарды системалаштыруу этабы (мектептин 8-9 класстарында окутуу мезгилдерине туура келет); 3) түрдүү иш аракеттердин түрлөрүн уюштурууда методологиялык принциптердин системасына таянуу билгичтигинин калыптануу этабы. Көрсөтүлгөн методологиялык принциптердин системасы окуучуларды илимий методологиянын негиздерине системалуу окутууга зарыл болгон варианттардын бирөө катары сунушталган [3].

М.С. Красиндин пикири боюнча шарттуу түрдө окутуунун предметтик жана методологиялык түзүүчүлөрүн бөлүп көрсөтүүгө болот [4]. Алардын ар бири окуучулардын инсанын өнүктүрүүдө маанилүү ролду ойнойт. Предметтик түзүүчүсү илимий жана прикладдык билимдердин белгилүү областарынан маалыматтарды берүү менен жана башка областтардан предметтик билимдер менен бирдикте дүйнөнүн бирдиктүү илимий сүрөттөлүшүн калыптандырууну камсыз кылат. Ал эми методологиялык түзүү иш аракетти рационалдуу уюштуруу жолдоруна окутууга, инсандын методологиялык маданиятын өрчүтүүгө багытталат.

Предметтик жана методологиялык билимдерди жана билгичтиктерди калыптандыруу процесстерин педагогикалык мейкиндикте жана убакытта бөлүүгө мүмкүн эмес, анткени алар бири бирине багынычтуу жана өз ара байланыштуу. Илимдин методологиясына тиешелүү окуу предметинин мазмунун аныктоочу методологиялык билимдердин элементтери, предметтик билимдер областына кирет. Кандай гана методологиялык билим болбосун, анын өздөштүрүлүшү белгилүү предметтик областта, белгилүү предметти окуп үйрөнүүдө, конкреттүү окуу маселелерин чечүүдө алардын колдонулушунда ишке ашырылат.

Проект, адамдын проект түзө билиши, анын чыгармачыл жана маданият продукту катары кайрадан жаратуу мүмкүнчүлүгүн алдын ала аныктайт. Бул өнүгтөн караганда социалдык моделдештирүү (коомдук өнүгүүнүн моделин түзүү), педагогикалык проектилөө, өзүн өзү проектилөө менен адамдын моделин түзүү. Ошентип окутуунун предметтүүлүгү предметтик – маданияттык реалдуулуктун бардык формасы үчүн оңой шарт түзөт. Мазмундун курамынын призмасы аркылуу окутуунун предметтүүлүгүнүн маданияттык негиздери болуп: материалдык жана руханий предметтүүлүк, экологиялык, социалдык жана антропологиялык мазмундагы маданияттын онтологиясы (алардын проблемалары менен бирге) триаданы “жаратылыш – коом – адам” чагылтуу саналат. Ошондуктан мазмундун маданияттык теориясынын базалык элементи закон ченемдүү төмөнкүдөй көрүнөт – жаратылыш, коом, техника, адам, иш аракет жолдору, искусство жөнүндөгү билимдер, азыркы учурдагы мектептин окуу планындагы билим берүү областтарына салыштырмалуу жана билим берүү мазмунунун башка элементтери: үлгү боюнча аракет жасоо билгичтиги формасында иш аракеттин белгилүү жолдорун ишке ашыруу тажрыйбалары (адам – маданиятты жаратуучу), чыгармачыл иш аракет тажрыйбасы (адам-маданият продуктусу), дүйнөгө, адамдарга, өзүнө эмоционалдык баалуулук мамиле тажрыйбасы[5].

Окутуунун дидактикалык теориясы жана практикасынын мүмкүнчүлүгүн кеңейтүүчү предметтүүлүктүн маңызы: биринчиден, бул “методологиялык тунуктук” концептуалдык окутууну ишке ашыруу (баалуулук - маңыздуулук, профилдик, элитардык, дистанттык, вариативдик ж.б.); экинчиден, - билим традициялык дидактикалык принциптердин ийкемдүү багытталышы (окутуу принциптери, билим берүү мазмунун түзүүнүн принциптери) фундаменталдык билим берүүнүн традицияларынын классикалык мүнөздөрүн анын көп маданияттык ачыктыгы менен айкалыштырууга мүмкүндүк берет; үчүнчүдөн, окуу дисциплиналарын вариативдүү түзүү үчүн мүмкүнчүлүк, пайда болгон сциентизмди жеңүү. Окутуунун предметтүүлүгү жаңыча түшүнүүгө багыт берет: аң сезимдүү жана активдүү окутуу принциби (окутуудагы рефлексивдик башталышты актуалдаштыруу), 2) окутуунун системалуулугу жана системдүүлүгү; 3) В.В.Давыдов жана Л.В.Занковдор аныктама берген өнүктүрүү менен окутуу принциби менен

имманенттик байланыш; 4) окуучулардын жашына жараша мүмкүнчүлүктөрүн алдын ала традициялык аныктоону төмөндөтүү; 5) окутуунун илимийлүүлүгүнүн методологиялык базасы окутуунун предметтүүлүгүнүн эң башкы оң мүнөзү болуп дедуктивдик түзүүчүсү окуучуларга айрым бир белгинин жалпы мазмунун биринчи жолу ачып берүү билим берүү процессинде окуучулардын бирдиктүү иш аракеттерин талап кылуучу мүмкүнчүлүгү – алардын жеке жактарын көрсөтүүнүн тилдик жана методологиялык негиздери (Ю.Б.Алиев, В.В.Давыдов, Д.Б. Эльконин ж.б.).

Окутуунун предметтүүлүгүн ишке ашыруу, окуу материалын тандоонун эң жогорку даражасы менен байланыштуу, маданияттык баалуулуктардын жана окутуунун принциптеринин өнүгүндө аны иретке келтирүү менен, ага белги-символдук гана мүнөздөмө берилбестен, белги-символдук маңыз окуучунун аң сезиминде, жүрүм турумунда, иш аракетинде болот.

Методологиялык билимдер – билим алуунун методдору жана жолдору жөнүндөгү билимдер болгондуктан, таанып билүү иш аракеттеринин жалпыланган, багыт берүүчү негизи болуп саналат[6]. Методологиялык билимдердин түрлөрү: илимий теорияларды өздөштүрүү аркылуу окуучулардын билимдеринин системасын жана ой жүгүртүү системалуулугун калыптандыруу. Мектепте окутууда окуучулардын аң сезиминде теориянын элементтеринин ортосундагы инварианттык байланыштар жок. Илимий билимдерди (түшүнүктөрдү, закондорду, натыйжаларды ж.б.) уюштуруу элементтеринин арасындагы байланыштарды окуучулардын түшүнбөгөндүгү, билимди өздөштүрүүгө таасир берет жана ой жүгүртүүнүн сапатын системалуу өнүктүрүүнү татаалдантат, б.а. теориялык ой жүгүртүүнү начарлатат. Ал өз учурунда теориялык жана фактылык материалдарды баяндап берүүдө жана түшүндүрүүдө белгилүү кыйынчылыктарга алып келет. Окуучулар тажрыйба өткөрүү, эксперимент деген эмне экенин, алар байкоодон кандайча айырмаланарын, эмне максат менен коюларын билбеши мүмкүн. Теорияларды, закондорду, түшүнүктөрдү окуп үйрөнүүдө системалаштыруу, классификациялоо жөнүндө түшүндүрмө берилет, бирок аларды ишке ашыруунун конкреттүү процедуралары түшүндүрүлбөйт. Ошондуктан предметти окутуунун биринчи күнүнөн баштап окуучуларды методологиялык билимдердин негизи менен тааныштыруу зарыл.

Адабияттар

1. М.С. Красин, Обучение школьников системе принципов научной методологии[методологический и дидактический аспекты].// “Школьные технологии” №1, 2014. с.31 – 42.

2. Э.Г. Юдин. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки. М.,1978. с.305.

3. М.С. Красин. Система принципов организации деятельности учащихся в новой школе. // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. 2011. № 3. с. 43-48.

4. М.С.Красин. Обучение школьников системе принципов научной методологии. Методический аспект. // “Школьные технологии” №2, 2014. с.80-97.

5. Л.М.Перминова. Предметность обучения как проблема дидактики: Методологический анализ. // Педагогика. № 6, 2012, с.18-25.

6. О.С.Зайцев. Методологические знания в курсе химии. В кн. Методика обучения химии. М. Владос. 1999. с.55-61.